

110 година од доласка у Србију
95 година од смрти

ЗАВЕТНА ЖЕЉА Д-р РАЈСА
од Војислава Илића Млађег

„Кад ми се овде, у земљи српској,
„Заврши стаза животних дана,
„Желим, да моје срце почива
„Високо, наврх Кајмакчалана;

„Тог најдичнијег врха Србије,
„Где сури орли облак продиру,
„Да тамо будем покрај другова,
„Које сам глед’о када умиру!”

И заспао је с том жарком жељом,
И лепе очи за навек свео,
Пошто је вољно Србији дао,
Снове и младост и живот цео.

Тек данас ћемо појмити јасно,
Кад га у земљу будемо скрили,
Шта нам је овај покојник био,
И шта смо с њиме све изгубили.

Кад српски народ бејаше пош’о,
Противу гнусне силе варварске,
Он нам је журно у помоћ дош’о,
Из живописне своје Швајцарске.

Заволео је Србију нашу,
Своју је судбу са њоме слио,
С њоме је клец’о, посрт’о, пад’о,
Мада је родом Швајцарац био.

И док се свеће воштане пале,
И док се цвеће на одар слаже,
И док он мирно блажено сања,
Мени се чини, као да каже:

„Ко залог моје љубави вечне,
„У знак другарства из славних дана,
„Желим, да моје срце почива,
„Високо, наврх Кајмакчалана.

„Тог најдичнијег врха Србије,
„Где сури орли облак продиру,
„Да тамо будем покрај другова,
„Које сам глед’о када умиру!”

Урош В. Шуваковић | Р. А. РАЈС ПРЕД ЗЛОЧИНОМ НИЈЕ МОГУЋА НЕУТРАЛНОСТ

Урош В. Шуваковић

Р. А. РАЈС ПРЕД ЗЛОЧИНОМ НИЈЕ МОГУЋА НЕУТРАЛНОСТ

Матица српска
Архив Војводине
Универзитет у Београду – Факултет за образовање учитеља и васпитача
2024.

Р. А. РАЈС: ПРЕД ЗЛОЧИНОМ
НИЈЕ МОГУЋА НЕУТРАЛНОСТ
Урош В. Шуваковић

Издавачи

Матица српска, Нови Сад
Архив Војводине, Нови Сад (извршни издавач)
Факултет за образовање учитеља и васпитача
Универзитета у Београду, Београд

За издаваче

проф. др Драган Станић, председник
др Небојша Кузмановић, директор
проф. др Данимир Мандић, декан

Рецензенти

проф. др Слободан Антонић,
Филозофски факултет Универзитета у Београду
проф. др Александар Растовић, научни саветник,
Историјски институт, Београд
проф. др Ивана Крстић Мистрицеловић,
Криминалистичко-полицејски универзитет, Београд

Урош В. Шуваковић

Р. А. РАЈС
ПРЕД ЗЛОЧИНОМ НИЈЕ
МОГУЋА НЕУТРАЛНОСТ

(Поводом 110 година од доласка
у Србију и 95 година од смрти)

Нови Сад, 2024.

САДРЖАЈ

Предговор	7
Глава 1:	
Допринос Арчибалда Рајса социолошком проучавању међуратног српског друштва.	11
Глава 2:	
Актуелност дела Арчибалда Рајса <i>Чујте, Срби!</i> у савременом добу	38
Глава 3:	
Др Арчибалд Рајс у Првом светском рату: етика светског криминалисте и српског ратника	53
Глава 4:	
Рајс о „комитском питању“	70
Глава 5:	
Зашто је Рајс 1928. хтео да напусти Краљевину СХС, непуну годину пред своју смрт?	106
Глава 6:	
Херојство је истину саопштити – примери часних Швајцараца Арчибалда Рајса и Дика Мартија	122
Напомене о радовима	143
Белешка о аутору	147

ПРЕДГОВОР

Ове године навршило се 110 година од доласка Р. А. Рајса у Краљевину Србију (1914) и 95 година од његове смрти у Београду, Краљевина СХС (1929). Култура памћења, оно што одржава континуитет једног друштва и представља фундамент његовог идентитета, од суштинске је важности за сваки народ, посебно за српски, који се често опредељивао за политику заборава, правећи непотребне и штетне историјске и друштвене дисконтинуитете. Без неговања културе памћења тешко је замислити културу уопште, јер се она, као одлика људске врсте, темељи на културној традицији и културном напретку (Илић, 1991: 18). Отуда је и сам новостворени појам културе поништавања (в. Антонић, 2024) суштински – оксиморон. Нема напретка без традиције које опет нема без памћења, нема ни напретка ни традиције без идентитета групе којој се припада пошто је она њихов носилац, а идентитет се темељи на мноштву међусобних веза и односа, унутаргрупних и према другим групама, које су ткане кроз историју, које се стварају данас и настајаће и сутра. Зато је важно памтити личности и догађаје, који су учествовали у креирању неког групног идентитета.

Арчибалд Рајс је, без сумње, значајно допринео креирању перцепције о Србима, бар у два смисла. Најпре, доказао је да Срби нису варвари, већ да су током Првог светског рата били жртве других народа, завојевача, који су над њима починили стравичне злочине. Сем тога, допринео је да се у светској јавности Срби перципирају као мали, али слободарски народ, који своју слободу плаћа и највећом

жртвом. Коначно, у тешким данима поставши пријатељ Срба, и по цену личне жртве, он је хвалио врлине српског народа и, истовремено, жигосао његове највеће мане.

Обично се Рајс посматра у светлу криминалистике, што је несумњиво тачно. Он је оснивач модерне криминалистике. Међутим, занемарује се његов социолошки допринос, који је пружио у својим радовима, боравећи у нашој земљи петнаест година. Ова књига управо има за циљ да то исправи, да покаже у којим је областима социолошког истраживања присутан Рајсов научни допринос, при чему треба имати у виду да он никада није био стриктно истраживачки, већ и просветитељски.

Када сам рекао својим колегама и познаницима да радим на овој књизи, није било никога ко се није понудио да ми на неки начин помогне. Сматрам да је то више због Рајса, а мање због мене. Јер пријатељства какво је Рајс исказао према српском народу, тешко се заборављају. Овом приликом захваљујем др Мирославу Перишићу, директору Државног архива Србије, и мр Драгану Гачићу, директору Историјског архива Београда, као и њиховим сарадницима, који су ми помогли у прикупљању грађе коју сам користио у свом истраживању; Јасмини Нинков, директорки Библиотеке града Београда, која ми је омогућила увид у ретку књижну грађу која ми је била потребна; Криминалистичко-полицијском универзитету у Београду и Српском социолошком друштву, који су се сагласили да неки од мојих радова који су изворно објављени у њиховим издањима – зборницима *Archibald Reiss Days* и часопису *Социолошки преглед* – буду саставни део ове књиге. Председник Матице српске, проф. др Драган Станић, и директор Архива Војводине, др Небојша Кузмановић, понудили су да те институције буду суиздавачи мог дела, заједно са Факултетом за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду, на коме радим, а декан, проф. др Данимир Мандић, излазио ми је у сусрет кад год сам то тражио. Ганули су ме и поклони које сам добио – приликом рада на књизи – од људи којима је, као и мени, стало да се

успомена на Рајса, и кроз њега успомена на велику српску епопеју с почетка 20. века, памти. Мр Драган Гачић ми је поклатонио репринт *Сјоменице др Рајсу: од срца к срцу*, аутора Саве М. Ђорђевића. Када сам сазнао да је колега Милан Старчевић објавио, и то као ауторско издање, до сада непреведену грађу на српски језик – Рајсове студије публиковане на француском језику о бугарским злочинима у време Првог светског рата и комитском питању у Јужној Србији, пронашао сам његов број телефона и замоли га да купим један примерак који ми је потребан за истраживање. Иако смо се тада упознали, и то телефонски, послао ми је књигу – на поклон, уз посвету. Једноставно, радећи на студији о Рајсу, не пронађох човека који није био спреман да допринесе мом подухвату. Ваљда сви још осећамо колико смо му као нација дужни. Свима захваљујем на указаној подршци да ова књига буде објављена и да заједно и на тај начин обележимо значајне датуме из Рајсове биографије и српске историје.

Конечно, али никако на последњем месту, захвалност дугујем рецензентима проф. др Слободану Антонићу, проф. др Александру Растовићу и проф. др Ивани Крстић Мистрицеловић, на веома корисним саветима и сугестијама. Помоћ коју ми је приликом прикупљања грађе пружила колегиница Мистрицеловић је била више него драгоценa, па јој посебно захваљујем.

У Београду,
14. октобра 2024.

А у њ о р

Литература

- Антонић, С. (ур., 2024). *Култура њонишњавања и њонишњавање културе: српски случај*. Андрићград: Андрићев институт
- Илић, М. (1991). *Социологија културе и уметности*. Београд: Научна књига

Урош В. Шуваковић
Р. А. РАЈС: ПРЕД ЗЛОЧИНОМ
НИЈЕ МОГУЋА НЕУТРАЛНОСТ

Лекџура и корекџура

Татјана Чомић

Ана Подкрајац

Идејно решење и дизајн корица

Борис Поповић

Прелом

Јасмина Живковић

Шџамџа

Сајнос, Нови Сад

Тираж

300 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

316.75(497.11)”19”

316.722:929 Reiss R. A.

343.9:929 Reiss R. A.

ШУВАКОВИЋ, Урош, 1970–

Р. А. Рајс пред злочином није могућа неутралност : (поводом 110 година од доласка у Србију и 95 година од смрти) / Урош В. Шуваковић. – Нови Сад : Архив Војводине : Матица српска ; Београд : Факултет за образовање учитеља и васпитача, 2024 (Нови Сад : Сајнос). – 145 стр. ; 22 cm

Ауторова слика. – Тираж 300. – Напомене уз текст. – Белешка о аутору: стр. 147. – Библиографија уз свако поглавље.

ISBN 978-86-6178-169-8 (АВ)

ISBN 978-86-7849-348-5 (ФОУВ)

ISBN 978-86-7946-490-3 (МС)

а) Рајс, Родолф Арчибалд (1875–1929) -- Социолошка истраживања б) Рајс, Родолф Арчибалд (1875–1929) -- Криминалистика в) Србија -- Култура сећања -- 20. в.

COBISS.SR-ID 155079433